

SOCIO-EMOCIONALNI I OBRAZOVNI FAKTORI RAZVOJA DAROVITOSTI

Senad Bećirević

UVOD

Vrlo su raznoliki pristupi istraživanju razvoja darovitosti. Rezultirali su prilično naujednačenom teorijom o tome kako nastaje darovitost, šta je karakterizira i kako se razvija. Tako je i definicija darovitosti evaluirala od koeficijenta inteligencije (IQ), kao jedinog reliabilnog pokazatelja darovitosti, pa do neuobičajeno visokih intelektualnih, akademskih, kreativnih sposobnosti i sposobnosti vođenja. Guilford (1959.) i Torrance (1968.), pri identificiranju nadarenih učenika, najviše pažnje su pridavali kreativnosti, dok Renzuli predstavlja pionira shvatanja da u tom procesu treba uzeti sljedeća tri pokazatelja:

1. natprosječnost općih sposobnosti,
2. izrazita privrženost zadatku i
3. visok stepen kreativnosti (Grybek, 1997.).

U posljednje vrijeme pedagoškom teorijom o darovitosti dominira Gardnerov model multiple inteligencije. Gardner kreira model kojim odvojeno tretira muzičku, matematičku, lingvističku, interpersonalnu, intrapersonalnu, kinestetičku i vizualnu/spacijalnu inteligenciju. Prema njegovom modelu, većina djece u školi je darovita bar u nekoj od školskih oblasti. Gardner čak razvija misao: "Potencijalno su sva djeca darovita" i sugerira da škole trebaju uložiti napore u razvijanje širokog spektra sposobnosti, a ne samo da se pažnja koncentrira na pojedine

učenike i na pojedine sposobnosti (najčešće intelektualne), a da se druge zanemaruju. Prema ovom modelu, smatra se da je najveći broj učenika sposoban za kreativni rad bar u jednoj od mnogobrojnih školskih oblasti – samo što se razlike javljaju u pogledu intenziteta ispoljavanja kreativnosti (Stojaković, 2003.).

Pored navedenih faktora koji utiču na određenje darovitosti, postoji i raznolikost u upotrebi termina kojima se ona označava. Pored termina *nadaren*, koriste se i *talentiran*, *obdaren*, *genije*, *kreativan* i drugi manje značajni pojmovi.

Najveća uloga pridaje se okolini kao faktoru koji formira, pa čak i stvara nadarenog pojedinca. Međutim, uloga samog djeteta u vlastitom razvoju se ne razumije dovoljno i zbog toga se neopravdano zanemaruje.

Nadarena djeca spadaju u kategoriju djece sa posebnim potrebama. U ovom radu imamo namjeru raspravljati faktorima koji doprinose njihovom izuzetnom razvoju, odnosno o njihovim odgojno-obrazovnim potrebama koje moraju biti odgovarajuće zadovoljene kako bi se optimalno razvijali. Njihove potrebe podijelit ćemo na socio-emocionalne i na obrazovne, premda se one isprepliću i u praksi se ne mogu razdvajati. Pored analize njihovih potreba, raspravljat ćemo o tome na koji način dolazi do zadovoljavanja tih potreba te kako one utiču na njihov natprosječan razvoj.

OSTVARIVANJE SOCIO-EMOCIONALNIH POTREBA KAO BITAN FAKTOR RAZVOJA DAROVITOSTI

Prilikom edukacije nadarenih, često se zapostavljaju njihove emocionalne i socijalne potrebe. Prosvjetni radnici moraju biti svjesni afektivne komponente učenja. Obuhvatan pristup diferencijaciji poučavanja nadarenih mora uzeti u obzir vrijednosti, osjećanja, personalni razvoj i interpersonalne odnose.

Pored razlike u kognitivnim sposobnostima učenika, u literaturi se spominju i razlike sa socijalnog i emocionalnog aspekta. Motiviranost za učenje je relativno promjenljiva osobina i može u kratkom vremenskom periodu doseći različite stupnjeve. Katkad stupanj motiviranosti ovisi i o crtama osobnosti onoga koji uči. Tako, naprimjer, značajniji neuspjeh u učenju može neke pojedince demotivirati, dok će drugima, možda, to tek biti snažni poticaj za povećanje napora (Andrilović, 2001.). Učenici različito doživljavaju mnoga događanja. Robert R. Daniels i John L. Petelle (2001.) tvrde da nadareni često osjećaju socijalni i emocionalni pritisak u svakodnevnom životu zbog njihove socijalne neprilagođenosti i emocionalne nestabilnosti.

Na konferenciji za podršku emocionalnih potreba nadarenih, održanoj u Americi, Yoyce van Tassel, direktor Servisa centra za edukaciju nadarenih, iznio je podatke da veliki broj djece čija je inteligencija iznad 130 IQ ostvaruje prosječan uspjeh u školi ili čak ispod prosjeka. Tassel kaže:

“Jasno je da nešto nije u redu. Mnoga nadarena djeca nemaju akademske već emocionalne i socijalne probleme koji sprečavaju punu upotrebu njihovih potencijala” (Betts, 1986.).

Mnogi nadareni učenici imaju teškoće u socijalnom razvoju. Mnogi su izolirani i nemaju adekvatne odnose sa okolinom. Problem socijalnog razvoja nadarenih je često uzrokovan intelektualnom nejednakošću nadarenih i njihovih nenadarenih vršnjaka.

Također, nadarena djeca često nemaju samopovjerenja (self-confidence) i imaju slabu samoprocjenu (self-esteem), a to utiče na njihovu kompetentnost i motivaciju. Zato se danas razvijaju takvi pristupi rada sa

nadarenima kojima se preventivno djeluje na pojavu spomenutih problema te koji trebaju zadovoljiti kognitivne, emocionalne i socijalne potrebe nadarenih. Profesori sa Univerziteta u Sjevernom Koloradu (*University of Northorn Colorado*) zaključili su nakon istraživanja da kurikulum mora uzeti u obzir sljedećih sedam faktora kako bi se nadareni adekvatno razvijali sa emocionalnog i socijalnog aspekta (Betts, 1986.):

1. *Svjesnost, razumijevanje i prihvatanje samog sebe.* Za pozitivan razvoj nužno je organiziranje specifičnih aktivnosti za nadarene koje bi doprinjele njihovom većem samorazumijevanju, samoprihvatanju i svjesnosti. Stevens (1971.), u knjizi *Awareness: Exploring, Experimenting and Experiencing*, predlaže nastavnicima, psiholozima i roditeljima specifične aktivnosti za nadarene koje bi doprinjele povećanju njihove svijesti o sebi, drugima i svijetu oko njih. Promjene i odgoj su, ipak, rezultat svjesnosti i personalnog razumijevanja. Nadareni često nemaju komforan odnos prema samima sebi i potrebno im je više iskustva za bolje samorazumijevanje i samoprihvatanje.

2. *Svjesnost, razumijevanje i prihvatanje drugih.* Nadareni često znaju biti veliki kritičari i netolerantni prema onima koji ne posjeduju slična iskustva i stavove. Potrebno je organizirati aktivnosti koje će pomoći nadarenima da prihvate i cijene one koji se od njih razlikuju. Kehayonovo djelo *SAGE: Self-Awareness Growth Experiences, Grades 7-12* može biti od velike koristi za izgradnju svijesti, razumijevanje i prihvatanje različitih nadarenih. Autor u knjizi naglašava postojanje individualnih razlika te prava bivanja drukčijim.

3. *Interpersonalna iskustva.* Svakoj individui je nužno komunicirati sa različitim osobama, rangirajući ih od članova porodice i prijatelja do nastavnika i konsultanata. Ova kategorija aktivnosti dijeli se na četiri područja:

a) *Iskustvo komunikacije.* Iskustva poput reflektivnog ili aktivnog slušanja i kongruentnog slanja poruka su nužna za efektivnu komunikaciju. Za razvijanje komunikacionog iskustva vrlo korisne metode su igranje uloga i analiza komunikacije.

b) *Iskustva intervjuiranja.* Iskustva uspješnog intervjuiranja ljudi o njihovom životu i interesiranju pomaže nadarenima da bolje istražuju i razumiju svijet oko sebe. Igranje uloga, demonstracije efektivnog intervjua mogu biti korisni pri sticanju iskustva intervjuiranja.

c) *Iskustvo vođenja diskusije.* Mnogi nadareni studenti ne znaju kako efikasno diskutirati u grupi. Sposobnost diskusije o aktuelno zanimljivim temama pomoći će studentu u njegovoj sintezi informacije i sposobnosti rada sa drugima na efikasan način.

d) *Iskustvo smanjenja konflikata.* Iskustva efikasnog smanjivanja konflikta predstavljaju iskustva koja treba uzeti u obzir. Konflikta se ne mogu izbjeći, ali ih je moguće usmjeravati na pozitivnu stranu. U ovom slučaju, također, igranje uloga može poslužiti sticanju iskustva umanjivanja konflikata.

4. *Grupni procesi i iskustva interakcije.* Osobe koje imaju dobro razumijevanje dinamike grupnih procesa posjeduju dodatnu sposobnost te efikasan rad s drugima.

5. *Kreativnost.* Kreativnost je integralna komponenta koncepta nadarenosti. Studentima su potrebne prilike za razumijevanje dinamike kreativnosti kako bi se na njih odražavala kreativnost.

6. *Relaksacije i vizuelna imaginacija.* Život postaje sve više ispunjen stresovima i kompleksnošću. Sposobnost odmaranja postaje sve važnija. Tehnike relaksacije mogu biti integrirane u kategoriju kreativnosti.

7. *Problemi nadarenosti.* Nadareni imaju posebne potrebe zadovoljavanja emocionalnih i socijalnih potreba kroz interakciju s njihovim vršnjacima. Oni imaju potrebe da budu skupa ne samo u razredu, gdje uglavnom zadovoljavaju kognitivne potrebe, već i u drugim prilikama koje će doprinijeti njihovom emocionalnom i socijalnom razvoju. Zadovoljavanje navedenih potreba mora biti isprogramirano.

Mora biti vrlo promišljen pristup razvoju interpersonalnog iskustva prihvatanja i razumijevanja sebe i drugih, razvoja kreativnosti i sposobnosti razumijevanja rješavanja problema. Taj pristup neće biti kompletan bez odgajanja cjelokupne okoline. Roeper naglašava razvoj samopoštovanja pomoću pozitivnog

okruženja. Također, samoaktualizacija se razvija kroz pozitivno okruženje koje je olakšava.

Zato bi zadatak nastavnika i roditelja bio da porade na osiguranju adekvatnog okruženja pomoću kog bi nadareni zadovoljili svoje socijalne i emocionalne potrebe. Nadareni koji su odrasli i koji manifestiraju svoju darovitost moraju biti objekti identifikacije nadarenoj djeci. Ovakve osobe trebaju ostvariti razne oblike interakcije sa nadarenima koje ih trebaju podržavati i komuniciraju s njima na formalan i neformalan način. Razvoj dolazi kroz interakciju sa osobama istih ili sličnih sposobnosti i interesiranja. Ovakva interakcija može biti preventiva pojave neželjenih činjenica kod nadarenih te može pozitivno djelovati na razvoj darovitih.

Tracy L. Cross (1997.) dijeli potrebe nadarenih na endogene i egzogene.

Endogene potrebe nadarenih

Endogene potrebe proizlaze iz karakteristika individue. Endogene potrebe isključivo egzistiraju kao funkcije karakteristika nadarenog djeteta.

Na osnovu mnogih istraživanja endogenih psiholoških i socijalnih karakteristika, utvrđilo se da je razvoj nadarenih vrlo neujednačen (*uneven development*), ponekad nazvan terminom *asinhronovan razvoj* (*asynchronous development*). To možemo primijetiti na različitosti stupjeva razvoja kognitivnih sposobnosti nadarenih i drugih aspekata njihovog razvoja, kao, naprimjer, fizičke sposobnosti, socijalni ili emocionalni razvoj.

Mnogi teoretičari vjeruju da sam asinhronizirani razvoj uzrokuje posebne potrebe koje je treba zadovoljiti, a što, opet, ovisi o samom okruženju nadarenog.

Sljedeća psihološka potreba kod nadarenih proizlazi iz njihove tendencije ka *perfekcionizmu*. Perfekcionizam nije zadovoljen onih momenata kad individua ima ideale, a samopercepcija njegovih sposobnosti je daleko ispod tih ideala. Ova karakteristika se, također, ocjenjuje kao neopravdano visoko samoočekivanje. Zato se brojni problemi vezuju uz tendenciju za perfekcionizmom. Neki od njih su: uzrokovanje

stresova, nespremnost upuštanja u riskantne uspjehe, odustajanje od zadatih ciljeva...

Sljedeća potreba nadarenih je njihova tendencija za velikom *samokritičnošću*. Takva samokritika proizlazi iz njihovog neuspjeha da obave odgivarajuće aktivnosti prema svojim idealima, jer oni teže za perfekcionizmom i njihova samoprocjena za njih biva razočaravajuća te proizvodi visok stepen samokritičnosti.

Sljedeća karakteristika nadarenih, koja uzrokuje emocionalne probleme te koju je potrebno rješavati na primjeren način, jes *multipotencijalnost nadarenih*.

Multipotencijalnost nadarenih govori o njihovim afinitetima i interesiranjima za mnoge oblasti. Vrlo je teško biti višestruko nadaren jer to zahtijeva mnogo vremena i truda. Kad se kombinira multipotencijalnost kao endogena karakteristika nadarenih sa bilo kojom ranije spomenutom endogenom potrebom, multipotencijalnost često postaje problematična te uzrokuje stres i emocionalne teškoće.

Egzogene potrebe nadarenih

Egzogene potrebe se primarno pojavljuju iz interakcija nadarenih sa njihovim okruženjem. U osnovi, pojavljuju se zbog specifičnih karakteristika nadarenih prilikom različitih interakcija sa okolinom, a nije nužno da se pojave u svakom okruženju.

Proizlaze iz karakteristika individua u okviru kulture, normi ili očekivanja okruženja iz kog dolazi nadarena osoba. One nisu postojeće personalne karakteristike individue *per se*. Ovdje ćemo se ograničiti na psihološke i socijalne potrebe u školskom okruženju.

Najčešće egzogene potrebe nadarenih u školskom okruženju uzrokovane su čestim odbacivanjem onih koji vrlo ozbiljno shvataju učenje. Zato nadareni imaju potrebe za osjećanjem da ih prihvataju drugi učenici. Istraživanjem socijalnog iskustva nadarenih, utvrđeno je da su mnoga djeca stigmatizirana zbog svoje darovitosti te da imaju specifične strategije borbe protiv stigmatizacije. Također, utvrđeno je da se nadareni ne osjećaju lagodno kad bivaju navođeni kao pozitivan primjer drugima; osjećaju se zbunjeno kad im se

djeca podsmijavaju, neugodno se osjećaju kad nastavnik izrazi razočarenje njihovim slabim rezultatom na testu ili netačnim odgovorom pred ostalima u razredu ili za bilo koji drugi propust. Sve ovo se može negativno odraziti na njihov psihički i emocionalni razvoj.

Kako riješiti socio-emocionalne probleme nadarenih pojedinaca

Tracy L. Cross (1997.) spominje niz strategija za rješavanje socio-psiholoških potreba nadarenih. On obrazlaže da nastavnici i roditelji trebaju poduzimati različite aktivnosti kako bi na odgovarajući način riješili socijalne i emocionalne poteškoće darovitih. Odgajatelji trebaju imati na umu da je nadareno dijete, prije svega, dijete. Prvu mu treba pristupiti kao mladoj osobi, pa tek onda kao nadarenoj, što, također, ovisi o polju darovitosti. Nije dobro fokusirati se samo na usko polje djetetove darovitosti, jer to fokusiranje može negativno uticati na samopercepciju i samokoncept darovitog djeteta. Ekskluzivno fokusiranje na darovitost je slično fokusiranju na boju kože djeteta, njegovu veličinu ili debljinu.

Reakcije roditelja na greške ili uspjehe mogu biti unapređujuće, a također mogu imati i negativne posljedice. Tako, naprimjer, fizičko kažnjavanje djece može imati samo negativne posljedice a nikako pozitivne ishode (Pehar, 2000.), dok primjereni razgovori s djecom i traženje pouka iz greške mogu pozitivno djelovati na djecu kako sa emocionalnog aspekta tako i sa aspekta sticanja iskustva.

Roditelji mogu pomoći svom nadarenom djetetu da razvije darovitost ukoliko na suptilan način podstiču dijete da se bavi onim aktivnostima za koje ispoljava sklonosti i interes. Ukoliko roditelji, iz prevelike želje da njihovo dijete postigne što bolje rezultate, preoptereće dijete zahtjevima koje ono ne može izdržati (forsiranje), to dijete će, umjesto da razvija svoju nadarenost, postati *umorni heroj* i neće imati motivacije da postigne ni ono što je uobičajeno za njegov uzrast. Zbog toga je vrlo značajno kako će roditelji organizirati vrijeme i sadržaj aktivnosti svom nadarenom djetetu (Cvijović, 1999.).

Dvije bitne pretpostavke djetetu pomažu da realizira darovitost: sigurnost i sloboda, dane u pravom omjeru, na pravi način, u pravo vrijeme, s jedne strane, i provokativni, razigrani, ispitujući intelektualni pristup, s druge (Cvetković-Lay, 1995.). Slobode i sigurnosti u pravom omjeru, u pravo vrijeme i na pravi način – to je tako lahko reći, a tako teško ostvariti! Jedna od prvih lekcija koju roditelj darovitog djeteta mora naučiti jest da fina linija razgraničenja između ohrabrivanja i prisiljavanja znači razliku između sretne i produktivne mlade osobe i osobe s neostvarenim mogućnostima.

Etiketiranje, također, može proizvesti osjećanja suprotna slobodi te prouzrokovati veoma štetene posljedice na emocionalnom planu pojedinca. Nadarena djeca se vrlo često označavaju negativnim imenima, kao što su to *bubatori* ili *štreberi*. Ta i slična imena nose negativno značenje u dječijim shvatanjima te zbog toga neka djeca, bojeći se takvih etiketa, jednostavno ne žele ispoljiti svoje sposobnosti.

Stereotipni stavovi i vjerovanja u vezi sa etiketiranjem mogu neopravdano biti primijenjeni na svako dijete zasebno. Gledanja okoline bitno utiču na postupak s djetetom i tako određuju njegovu samopercepciju. Niz je dokaza o negativnom djelovanju etiketiranja na razvoj djece s teškoćama, i to je jedan od razloga za njihovu integraciju ili inkluziju u redovnu školu. Ali, pitanje je nisu li pozitivne etikete, također, izvor nekih negativnih posljedica po razvoj djeteta.

Etiketu *nadaren* dobija dijete koje je identificirano kao nadareno. Ovakva djeca odstupaju od normalne u pozitivnom smislu, oni su *iznadnormalni*. Međutim, njihove pozitivne karakteristike ne nailaze uvijek na prihvatanje i odobravanje. Često se priznaje da je društvo ambivalentno prema nadarenima: cijeni ih i treba, ali ih i ne razumije, boji ih se i doživljava ih kao teret. Etiketa *nadaren* može uticati na promjenu stava nadarenog prema okolini i prema samome sebi. Zbog toga se može dogoditi da identificiranje djeteta kao nadarenog ne mora samo po sebi biti nešto naročito dobro za dijete, njegovu porodicu i njegove vršnjake (Čudina-Obradović, 1991.). Ukoliko ne postoje odrasle osobe (roditelji,

nastavnici ili neko drugi), koje će odgovarajuće riješiti problem etiketiranja nadarenih, ono može imati negativne posljedice na motivaciju, a samim tim i na uspjeh učenika.

Kako ni roditelji ni nastavnici pojedinačno ne mogu otkriti kompletnu sliku darovitog djeteta, vrlo je korisno da organiziraju razne oblike saradnje.

Isto tako, veoma je korisno da roditelji i nastavnici nađu eksperta koji odgovara specifičnoj darovitosti nadarenog djeteta kako bi mu taj ekspert pomogao u usavršavanju sposobnosti i bio objekt identifikacije.

Sljedeći set preporuka o radu s darovitima na prevazilaženju njihovih psihičkih i socijalnih poteškoća se odnosi na primjereno obučavanje nastavnika za rad s darovitima i na kontinuirano informiranje. Tako je, naprimjer, vrlo korisno formirati tim u školi koji bi istraživao školski milje. Na taj način bi se povećala briga kod nastavnika o socijalnim problemima darovitih te bi se dobile korisne informacije o djeci koje bi omogućile efikasniji rad s darovitim. Također, nastavnici trebaju biti osposobljeni za rad u razredima koji su sačinjeni od djece različitih sposobnosti i karakteristika (diversity).

Sljedeća preporuka se odnosi na vođenje signifikantnih konsultacija sa nadarenima. Nastavnici koji su osposobljeni za rad s darovitim djecom u svim trenucima trebaju im biti na raspolaganju. Vrlo korisno je da nastavnici provode što više vremena s darovitim učenicima te da im ukažu kako je izuzetnost u akademskim sposobnostima izuzetno prihvatljiva i vrlo cijenjena.

OSTVARIVANJE OBRAZOVNIH POTREBA KAO KRUCIJALNI FAKTOR RAZVOJA DAROVITOSTI

Sposobnosti nadarene djece se u izuzetnoj mjeri razlikuju od sposobnosti prosječne djece. Dabi nastavnici očuvali i razvijali iznadprosječne sposobnosti darovitih, nužno je da im pridaju posebnu pažnju. Susan Vinebrenner (2000.) navodi vrlo lijep primjer jedne nastavnice matematike. Dala je cijelom razredu isti test iz matematike te je vrlo pažljivo promatrala svakog učenika kako radi. Nakon izvjesnog vremena je došla do saznanja da su četiri učenika

vrlo brzo završila test u odnosu na ostale iz razreda. Ispravkom testa je također uvidjela da je ta četvorka najuspješnije riješila zadatke. Na taj način je identificirala četiri nadarena matematičara i stekla uvid u sposobnosti drugih učenika. Formirala je radne grupe. Jednu grupu je sačinjavala nadarena četvorka (homogeno grupiranje) te im je rekla da će oni zajedno raditi do kraja sedmice. Aktivnosti i zadatke je prilagodila sposobnostima nadarene i ostale djece. Ukazala im je da je njen metodički pristup sasvim prihvatljiv te da će unaprijediti njihovo znanje. Na taj način je profesorica matematike u normalnim školskim uslovima izvršila diferencijaciju te učinila mnogo na zadovoljavanju obrazovnih potreba nadarenih matematičara i ostalih učenika.

Veoma intenzivno istraživanje i proučavanje mentalnog razvoja učenika dalo je obilje informacija o razlikama koje u tom području postoje među učenicima. Opća slika mentalnog razvoja djece pokazuje da se sva djeca ne razvijaju ni približno istom brzinom. Zbog nejednake brzine mentalnog razvoja učenika, dolazi do velikih individualnih razlika među njima (Markovac, 1970.).

Značajno je da se individualne razlike u mentalnoj razvijenosti povećavaju s uzrastom: kako učenici postaju stariji, postaju sve veće razlike u njihovoj mentalnoj razvijenosti.

Potrebno je zadovoljiti potrebe svih učenika koji imaju posebne obrazovne potrebe, bilo tokom cijelog školovanja, ili samo u nekim razdobljima (Desforges, 2001). U kategoriju djece sa posebnim potrebama ubrajaju se i nadarena djeca.

Karakteristike i stilovi učenja darovitih mnogo se razlikuju od drugih učenika. Te karakteristike i stilove nastavnik bi trebao znati kako bi postupao na odgovarajući način u određenim situacijama. Kompetentnost u nastavi pri radu sa nadarenim učenicima zauzima veoma važnu ulogu. Branka Drašković (1998.) smatra da nastava pri radu sa nadarenim učenicima treba obuhvatiti sljedeće činjenice:

1. Nastava mora biti povezana sa sposobnošću djeteta.

2. Naročito za visoko darovite, nastava mora biti intelektualno jaka i puna izazova.

3. Treba uzeti u obzir način na koji djeca uče, njihov lični stil, tako što će biti ponuđen niz različitih pristupa u realizaciji nastave.

4. Nastavni materijal mora biti adekvatan.

5. Kompetentnost podrazumijeva da nastavnici i roditelji drže *dizgine* čvrstom, ali fleksibilnom rukom. Djeci je potrebno da znaju gdje su i šta se od njih očekuje da bi dogovorene ciljeve postigla sa većim uspjehom.

Bogatstvo individualnih razlika među učenicima (načini percipiranja, promatranja, asociiranja, karakter iskustva i doživljaja učenika, njihov tempo rada, distribucija pažnje i karakter pamćenja, stupanj i kvalitet mišljenja i sposobnosti, priroda emocionalnog i drugog reagiranja, sadržaj voljnih radnji, potreba i interesiranja itd.) nameće potrebu individualizacije u procesu učenja/poduke (Slatina, 1998.).

Daroviti usvajaju nove sadržaje za kraće vrijeme od prosječnih učenika. Nastoje se prisjetiti ranijeg znanja i iskustva kako bi što dublje shvatili nove sadržaje. Također, usvajaju mnogo apstraktnije i kompleksnije ideje i koncepte od ostalih učenika. Strastveno se zainteresiraju za određene oblasti te imaju teškoće preći na druge oblasti dok prethodne ne apsolviraju.

Nadareni su sposobni da se u isto vrijeme koncentriraju na više stvari, tako da mogu pratiti aktivnosti u razredu bez direktnog vizuelnog posmatranja. Prilikom prelaska u stariji razred, već su usvojili mnogo znanja predviđenog za taj uzrast, što im olakšava dublje i šire shvatanje novog sadržaja.

Prema Miri Čudina-Obradović (1991.) karakteristike nastavnog procesa koji predstavlja dobru osnovu za razvoj nadarenosti su:

1. *Nastavni program je:*

- fleksibilan i omogućuje individualizaciju,
- osnovan na višim misaonim procesima (divergentno mišljenje i zaključivanje),
- kreativan i usmjeren na razvoj kreativnosti,
- sadržajem i problemima orijentiran na budućnost.

2. *Nastavni program omogućuje:*

- akceleraciju, grupiranje i obogaćivanje prema potrebama učenika,

- emocionalni razvoj učenika,
- učenje izvan školske klupe,
- rad s mentorima,
- primjenu svih sredstava i sadržaja iz uže

i šire društvene zajednice.

3. *Nastavni program dozvoljava:*

- različite brzine napredovanja,
- različite sadržaje u okviru istih pedagoških ciljeva,
- primjenu različitih stilova učenja za razne učenike.

Mnogi nastavnici iz različitih razloga nisu spremni uložiti maksimalan napor na razvoju sposobnosti nadarene djece. Neki od tih razloga su:

1. neobučenos nastavnika za rad s nadarenima,
2. zbog straha da će roditelji druge djece pomisliti kako nastavnici samo jednom broju djece pridaju posebnu pažnju, a druge zanemaruju,
3. vjerovanje da pridavanje posebne pažnje darovitim vodi nepravednoj nejednakosti uslova za učenje i da vodi elitizmu,
4. zbog vjerovanja da daroviti bez poteškoća usvajaju standardna znanja, pa da nema potrebe za brigom o njima te da je bolje koncentrirati se na slabije učenike kako bi svi usvojili standardizirane sadržaje.

Diferencijacija predstavlja temelj uspjeha svih učenika, a posebno nadarenih u razredu sa heterogenim sposobnostima učenika. Učenici nisu naranče koje se pripremaju na tekućoj vrpici. Umjesto toga, oni su raznoliki poput svog povrća. Kako bismo ih primjereno pripremili, moramo im pristupiti kao pojedincima i poštovati njihove razlike (Jensen, 2003.).

Iskustvo pokazuje da se obično posebna pažnja pridaje onim učenicima koji ostvaruju najslabije rezultate u školi, dok su, u isto vrijeme, formirana pogrešna vjerovanja da izuzetnim učenicima nije potrebno pridavati mnogo pažnje, jer oni bez teškoća usvajaju standardizirana znanja za odgovarajući uzrast.

Krivulja sposobnosti učenika koji jedva ostvaruju prolaznu ocjenu i nadarenih učenika jednako su udaljene od krivulje sposobnosti prosječnih učenika. Često se za slabe učenike organiziraju posebne aktivnosti. Nastavnici vrše

diferencijaciju, obavezuju ih manjom količinom sadržaja, manjom kompleksnošću i dubinom te svoje metode prilagođavaju njihovom stilu učenja.

Kako nastavnici vrše diferencijaciju za djecu sa malim sposobnostima učenja, isto tako trebaju činiti diferencijaciju pri radu s darovitim. Za njihov optimalan razvoj je nužno da nastavnici prilagode sadržaj i metode za rad s njima, jer, u protivnom, daroviti učenici će iskoristavati samo minimum svoga potencijala, što može biti od nenadoknadive štete za njih same, a i za društveno propadanje intelektualnog potencijala.

Jedna od najvećih potreba darovitih je da imaju redovne aktivnosti koje će im omogućiti da demonstriraju ono što već znaju i da provode vrijeme učenja na izazovnim zadacima. Kurikulum za njih mora biti obogaćen i treba im omogućiti ubrzano napredovanje.

Odgovornost adaptacije kurikuluma za darovitu djecu stoji na nastavnicima. Oni trebaju adaptirati kurikulum na osnovu vrednovanja dječijeg uspjeha.

Nastavnik treba vršiti diferencijaciju nastavnim sadržajem, procesima učenja, okruženjem učenja i vrednovanjem. Nastavni sadržaj za darovite treba izići iz standardiziranog okvira za prosječne učenike. Korisno je da on bude povezan s ličnim interesiranjima darovitih. Također, proces poučavanja i učenja treba biti drukčiji, jer treba ostvariti dublje i šire razumijevanje nastavnog sadržaja. Okruženje učenja ponekad treba biti drukčije kako bi se nadarenima omogućio individualan rad ili suradnja s drugim učenicima.

Vrednovanje uspjeha darovitih također treba biti drukčije od vrednovanja prosječnih učenika. Ono treba biti bazirano na osnovu prilagođenih sadržaja i aktivnosti za darovite. Jedna od mogućnosti je da nastavnik s darovitim učenikom odredi sadržaje obogaćene za kurikulum, standarde vrednovanja i ponašanja. Na taj način, daroviti sudjeluju u donošenju odgovarajućih odluka, što može pozitivno uticati na njihov akademski razvoj i na njihovo ponašanje.

Pored doprinosa nastavnika izuzetnom razvoju nadarenih učenika, veoma bitan

doprinos moraju učiniti i roditelji. Efikasna porodična okolina mora osigurati zadovoljenje četiri osnovne potrebe nadarenog djeteta:

- potrebu za ljubavlju i sigurnošću,
- potrebu za novim iskustvima,
- potrebu za postizanjem uspjeha i
- potrebu za osjećajem odgovornosti i neovisnosti.

U fazi razvoja stvaralačke sposobnosti, roditelji imaju veliku odgovornost da omoguće takvu okolinu za učenje i razvoj koja će, u prvom redu, potpomoći razvoju motivacije. Za to je nužno da roditelji pokazuju:

1. emocionalnu toplinu i samopouzdanje,
2. pozitivne stavove prema učenju, obrazovanju, znanju,
3. visoka očekivanja od sebe i svoje djece,
4. interes za uspjeh djeteta (prate razvoj i rezultate, pokazuju poštovanje za trud i uspjeh djeteta, ohrabruju, ispravljaju, nude pomoć),
5. primjenjuju demokratske, ali jasne metode discipliniranja (zahtjevi su u obliku logičnih objašnjenja, dosljedni su u traženju da se zahtjevi poštuju, mjere discipliniranja su blage – nikad fizičko kažnjavanje) (Čudina-Obradović, 1991.).

Dakle, odgovornost je na roditeljima uglavnom da osiguraju uvjete za efikasno učenje i da kreiraju odgovarajuću atmosferu koja bi trebala stimulirajuće uticati na razvoj darovitosti. Rezultati empirijskog istraživanja pokazuju da je rad roditelja sa nadarenom djecom na školskim obavezama potreban samo u nižim razredima, kada oni trebaju steći radne navike, izgraditi odgovornost i disciplinu u radu. Poslije oni postaju veoma samostalni te traže uzore za svoje polje darovitosti i mentore sa kojima će se konsultirati i razvijati intenzivnu suradnju.

ZAKLJUČAK

Vrlo su raznoliki pristupi istraživanju razvoja darovitosti i proizveli su prilično različite zaključke o samom poimanju i razvoju darovitosti. U pedagoškoj teoriji i praksi se koristi nekoliko termina da bi se označila darovita osoba. Neki od tih termina su: *nadaren*, *talentiran*, *genije*, *obdaren*, *kreativan*... Zbog toga,

mnogi autori tvrde da čak ni do danas ne postoji cjelovita teorija o darovitosti.

U nekoliko posljednjih godina u teoriji o darovitosti izuzetno važnu ulogu zauzima Gardnerov model multiple inteligencije. Prema tom modelu, potencijalno su sva djeca darovita za neku oblast. Problem je što se škole baziraju samo na intelektualne sposobnosti djece te time ignoriraju ostatale njihove sposobnosti.

Mnogi nadareni pojedinci ostaju neidentificirani kao takvi ili su identificirani a ne dolazi do odgovarajućeg zadovoljavanja njihovih potreba, a to uzrokuje propadanje i neiskorištenost njihovih potencijala. Uticajem faktora okoline ili uticajem samih osobina nadarenih pojedinaca, vrlo često oni počinju gubiti samopovjerenje (self-confidence) i stvaraju pogrešnu procjenu svojih sposobnosti (self-esteem) te općenito negativnu sliku o sebi (self-perception). Na roditeljima i nastavnicima je velika odgovornost da preventivno djeluju na pojavu ovakvih osjećanja ili da ih, kad se pojave, iskorijene različitim strategijama. Pored toga, potrebno je da kreiraju optimalnu atmosferu koja će potičuće djelovati na razvoj njihovih sposobnosti. U ovom slučaju, najvažniju ulogu sigurnost i sloboda zauzimaju.

Forsiranje i etiketiranje nadarneog djeteta predstavljaju izuzetno veliku opasnost pri radu sa njim.

Forsiranje uzrokuje emocionalne probleme pri kojima nadareno dijete može umanjiti svoju ambicioznost i motivaciju općenito. Postoji pozitivno i negativno etiketiranje. I jedno i drugo, također, može uzrokovati emocionalne poteškoće kod nadarenih te sputavajuće djelovati na njihovu motivaciju.

Pored socio-emocionalnih, nimalo manje važno nije zadovoljavanje i obrazovnih potreba nadarenih. One se uglavnom ogledaju u metodičko-didaktičkim pristupima pri radu sa njima. Nastavnici moraju biti osposobljeni za efikasan rad sa nadarenim učenicima. U tom radu se moraju poštovati individualne razlike među djecom. Nastavni sadržaji za nadarene moraju biti njima prilagođeni, izazovni i unapređujući. Ukoliko obrazovni sadržaji nisu prilagođeni njihovom priornom znanju i sposobnostima, onda oni iskorištavaju minimum

svoga potencijala. U takvim situacijama, njima, jednostavno, postaje dosadno. Oni postaju nemirni na nastavi, što ima veoma nepovoljan uticaj kako za nadarenog pojedinca tako i za cjelokupnu društvenu zajednicu zbog propadanja talenta.

U obrazovnom dijelu roditelji uglavnom trebaju doprinositi u osiguranju odgovarajućih uvjeta i povoljne atmosfere za učenje. Vrlo često oni nisu u mogućnosti pomoći svom nadarenom djetetu u specifičnom polju njegove darovitosti, jer je znanje takve djece mnogo šire i mnogo dublje od znanja tipičnog pojedinca.

LITERATURA

1. Andrilović, V.: *Samostalno učenje*, Zagreb, maklada Slap, 2001.,
2. Betts, G., T.: *Development of the Emotional and Social Needs of Gifted Individuals*, *Journal of Counseling and Development*, Vol. 64, 1986.,
3. Cross, L. T.: *Psychological and Social Aspects of Educating Gifted Students*, *Peabody Journal of Education*, 1997.,
4. Cvetković-Lay, J.: *Ja hoću i mogu više*, *Alinea*, Zagreb, 1995.,
5. Cvijović, B.: *Uloga roditelja u ranoj identifikaciji darovitog deteta*, grupa autora, *Zbornik 5*, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, Universitatea Banatul, Timisoara, Vršac, 1999.,
6. Čudina-Obradović, M.: *Nadarenost razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, drugo izdanje, *Školska knjiga*, Zagreb, 1991.,
7. Desforges, Ch.: *Uspješno učenje i poučavanje – Psiholgijski pristupi*, *Educa*, Zagreb, 2001.
8. Drašković, B.: *Daroviti i obrazovna odiseja*, *ABC Grafika*, Beograd, 1998.,
9. Grybek, Diane, D.: *Mentoring the gifted and talented*, *Preventing School Failure; Spring 97*, Vol. 41, 1997.,
10. Jensen, E.: *Super-nastava*, *Educa*, Zagreb, 2003.,
11. Markovac, J.: *Nastava i individualne razlike učenika*, *Školska knjiga*, Zagreb, 1970.,
12. Daniels, R., R. & Petelle, J., L.: *Communication strategies for inclusion: communication needs of gifted versus traditional adolescents*, *Department of Special Education and Speech Pathology Arkansas State University & Department of Speech Communication University of Nebraska-Lincoln*, 2001.,
13. Pehar-Zvačko, L.: *Oduzeto djetinstvo*, *Dom štampe*, Zenica, 2000.,
14. Slatina, M.: *Nastavni metod*, *Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1998.,
15. Stojaković, P.: *Model višestrukih sposobnosti i njegov značaj za nastavu i vaspitanje (Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine – Zbornik radova)*, *TEPD – Teacher Education and Professional Development* i Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2003.,
16. Winebrenner, S.: *Gifted Students Need an Education, Too*, *Educational Leadership*, 2000. **m**

Summary

Social, emotional and didactic factors in talent development Senad Becirevic

There is no one integrated theory about recognizing and developing talent. The definition of talent has evolved, from intelligence coefficients (IQ), as the only valid indicator of talent, to many other kinds of intelligence and capabilities. The biggest role is given to the environment as a factor, which forms and even creates a talented individual. However, the role of a child in its own development is not properly understood and is unjustifiably neglected. Many gifted children do not have academic, but rather social and emotional problems, which prevent them from fully using their potentials. In order to enable talented students to develop emotionally and socially, the curriculum must take into consideration the following seven factors: awareness and understanding of oneself, understanding of others, interpersonal experiences, group processes and interactions, creativity, relaxation and visual imagination and, finally, problems associated with being gifted.

In order to satisfy the social and emotional needs of the talented, it is necessary to organize various forms of cooperation between professors and parents. Capabilities of gifted children vary greatly. In order to maintain and develop their above-average capabilities they need special attention. Characteristics and styles of learning of the gifted children differ greatly from those of the other children. The professors should be familiar with these characteristics and styles so to be able to behave appropriately in certain situations.

The talented adopt new things faster than the average students. They recall past experiences and knowledge in order to better understand the new things. Also, they can adopt much more abstract and complex ideas and concepts than the average children can. Only the individual attention to their educational, emotional and social needs leads to their full above-average development.

موجز

العوامل الاجتماعية والعاطفية والتعليمية في تنمية الموهبة

سيناد بتشيروفيتش

لا توجد نظرية واحدة حول تحديد الموهبة واكتشافها وتنميتها. أما تعريف الموهبة فقد تطور من معادل الذكاء (IQ) الذي كان يعتبر المؤشر الصحيح الوحيد على الموهبة، ليشمل أنواعا مختلفة من الذكاء والإمكانات.

والبيئة تلعب الدور الأكبر كعامل يساهم في تشكيل الفرد الموهوب بل حتى في خلقه. ولكن الدور الذي يلعبه الطفل نفسه في تنمية ذاته لا يحظى بالدرجة المطلوبة من الفهم ولذا نجد هذا الدور مهملا بدون مبرر.

فالكثير من الأطفال الموهبين لا يعانون من المشاكل التعليمية بقدر ما يعانون من المشاكل الاجتماعية والعاطفية التي تحد من الاستخدام التام لقدراتهم وإمكاناتهم. لذا فإن النمو العاطفي والاجتماعي السليم عند الأطفال الموهبين يحتاج إلى الأخذ بعين الاعتبار للعوامل السبعة الآتية: إدراك الذات وفهمها، فهم الآخرين، التجربة في الاحتكاك مع الغير، العمليات الجماعية والتفاعل المشترك، الإبداع، الاسترخاء والتصور المرئي، وأخيرا مشاكل الموهبين.

لا بد من تنظيم أشكال مختلفة من التعاون بين المدرسين والآباء بهدف تلبية متطلبات الأطفال الموهبين الاجتماعية والعاطفية.

يوجد اختلاف كبير في الإمكانيات بين الأطفال الموهبين، ولذا لا بد من الاهتمام الخاص بهم للمحافظة على إمكانياتهم فوق الاعتيادية.

يختلف الأطفال الموهبون عن غيرهم من الأطفال في خصائص التعليم وأساليبه، فلا بد للمدرس أن يكون على دراية بتلك الخصائص والأساليب حتى يتسنى له أن يحس التصرف في مختلف الظروف والحالات.

ينجح التلاميذ الموهبون في تعلم المواضيع الجديدة في وقت أقصر من التلاميذ المتوسطين. إنهم يسترجعون في ذاكرتهم العلوم والتجارب السابقة لكي يفهموا المواضيع الجديدة بشكل أكثر عمقا كما أنهم – بالقياس إلى باقي التلاميذ – قادرين على استيعاب أفكار وتصورات أكثر تجريدا وتعقيدا.

عليه فإن النمو التام للأطفال الموهبين لا يتحقق إلا بتلبية احتياجاتهم التعليمية والعاطفية والاجتماعية على المستوى الفردي.